

EDUCAȚIA INCLUZIVĂ ÎNTRE PROVOCARE ȘI NECESITATE

COJOCARI-LUCHIAN SNEJANA,

doctor în pedagogie,

conferențiar universitar,

Universitatea de Stat „B.P.Hasdeu” din Cahul

IURESCU DIANA,

magistru în științele educației,

profesor de sprijin în Educația incluzivă

Liceul teoretic din s. Țibirica, r-l Călărași

Abstract: *Inclusive education as a complex phenomenon is a challenge for educational institutions and society as a whole. The new paradigm of inclusive education promotes the concept of education for everyone, provides equal opportunities for education and learning for all students, including those with special educational requirements. The given study presents synthetically general challenges of the national education system.*

Învățăm să vorbim vorbind, Învățăm să citim citind, Învățăm să scriem scriind, Învățăm să includem incluzând. (Gary Bunch, Marsha Forest, Jack Pearpoint)

Despre educație s-a vorbit și se vorbește mult și, totuși, nu este suficient. Dacă dorim să intervenim în favoarea copiilor, trebuie să le oferim tuturor o educație de calitate și, în mod deosebit, celor cu cerințe educative speciale: o educație de calitate pentru toți într-o școală pentru toți.

Lumea contemporană este tot mai dinamică, influențând politicul, economicul, socialul. Printre primele sectoare sociale afectate de aceste schimbări de durată a fost și rămâne învățământul, îndeosebi cel pentru copiii cu cerințe educative speciale – o problemă a sistemului educațional, care nu poate răspunde exigențelor speciale din motive obiective și subiective.

Premise pentru o educație incluzivă - educație pentru toți. Educația incluzivă este un proces complex, de durată, care necesită analize, schimbări și construcții continue pentru a realiza politici și practici incluzive și a asigura bazele unei culturi incluzive. Paradigma educației incluzive lansată în anii '90 ai secolului trecut pentru a depăși abordarea educației integrate s-a dovedit îngustă și insuficientă în asigurarea dreptului la *educație pentru toți copiii și oamenii.*

Un rol deosebit în fundamentarea paradigmei *educația incluzivă - educație pentru toți* l-a avut:

• recunoașterea efectivă și plenară, a tuturor drepturilor, pentru toți copiii, Convenția cu privire la drepturile omului¹;

• nevoia de incluziune în educație - educația pentru toți nu poate fi realizată efectiv decât dacă se acordă o atenție deosebită, specială celor mai vulnerabili și mai marginalizați, pentru a se preveni și diminua *marginalizarea* și *excluderea socială*, UNESCO, Conferința de la Salamanca²;

• sistemele educaționale trebuie să fie incluzive și să caute în mod activ să cuprindă toți copiii și să răspundă cu flexibilitate la situațiile și nevoile tuturor copiilor/elevilor, Forumul mondial al educației pentru toți de la Dakar³.

• crearea posibilităților persoanelor cu dizabilități să participe la *școlarizarea obișnuită* care este importantă nu doar pentru aceștea, ci și pentru persoanele fără dizabilități, în *beneficiul înțelegerii de către oameni a diversității umane... Toate persoanele cu dizabilități, indiferent de natura și nivelul de deficiență au acces egal la educație*, Planul de acțiune pentru persoanele cu dizabilități (2006-2015), capitolul Educație⁴.

Astfel, *incluziunea* cuprinde principiul ca școlile să primească *toți copiii, indiferent de condiția lor fizică, intelectuală, socială, emoțională, lingvistică sau alte condiții* și, de asemenea, să se adapteze și să răspundă nevoilor acestora. Nevoia de incluziune în educație a început să devină astfel o parte integrantă a sistemului național de *planificare a învățământului; dezvoltare a curriculum-ului; dezvoltare a organizării școlare*. Aceasta solicită acțiuni în tot sistemul educațional, inclusiv privind:

- legislația;
- colaborarea interministerială;
- sisteme adecvate de finanțare;
- instruirea profesorilor de sprijin;
- metode de predare incluzivă;
- promovarea respectului pentru diversitate, nondiscriminarea în școli;
- analiza și adaptarea curriculară, a resurselor pentru predare în clase etc.

Există mai multe dimensiuni și provocări contemporane, legate de introducerea și aplicarea acestui concept, de largă rezonanță asupra modului în care este organizată și funcționează școala: - centrarea pe copil, pe unicitatea acestuia; - răspunsul la situații educaționale diverse (o pedagogie respondentă, de luare în considerare și de valorizare a diversității umane, sub diversele ei aspecte); - comprehensivitate – înțelegere, acceptare a diferențelor între copii (o pedagogie a alterității); - democrație și solidaritate umană - o școală mai echitabilă, mai

¹ www.echr.coe.int/.../Convention_ROM.pdf

² www.renisco.ro/.../Declaratia%20de%20la%20...

³ www.keystonemoldova.md/assets/.../Guide%20inclusive%20education.p...

⁴ www.cedu.ro/programe/parteneriat/.../Raport.p...

naturală; - o școală deschisă, prietenoasă; - o școală flexibilă, care se adaptează, învață (ea însăși) și se schimbă^{1 2}.

Dacă prin abordarea de tip educație integrată se aveau în vedere mai ales obiective legate de școlarizarea „normalizată” a copiilor cu CES, cât mai aproape de instituțiile școlare și clasele obișnuite – deci accentul se pune pe copii și formele de suport pentru aceștia – incluzivitatea educației are ca sens și obiectiv principal *adaptarea școlii la cerințele (speciale ori adiționale) de învățare ale copiilor, iar prin extensie, adaptarea școlii în general la diversitatea copiilor dintr-o comunitate - ceea ce presupune reforma și dezvoltarea de ansamblu a școlii (din comunitate)*. Este nevoie așadar de o *abordare la nivel de sistem educațional, în totalitatea acestuia*, cu provocări însemnate pentru toate sectoarele – inclusiv pentru cel de învățământ.

Înțelegerea *Educației pentru toți* în relație directă cu *Educația incluzivă* nu poate fi realizată fără o schimbare a percepțiilor, imaginilor și ideilor tradiționale despre educație. Toți avem nevoie de educație, nu numai unii dintre noi, societatea nu este formată numai din unii oameni, ci din toți. Educați sau mai puțin educați, suntem parte a întregului și dăm fiecare identitate și specific comunității din care facem parte. Valoarea unui om este dată de unicitatea sa, de ceea ce reprezintă el prin particularitățile, caracteristicile, capacitățile și competențele pe care le are, dar și de modul în care este integrat social, apreciat de comunitatea și societatea din care face parte. Astfel, fiecare om are dreptul de a beneficia de sprijin pentru formarea și integrarea lui socială și individuală. Copii cu CES au dreptul de a se dezvolta și forma cât mai adecvat pentru a-și construi unicitatea și a participa la identitatea socială și culturală din care fac parte, societatea trebuie să le ofere sprijin la nivel de *familie, grădiniță și școală*. Toți copiii au dreptul, și este firesc să fie participanți, la o educație de calitate, eficientă și permanentă.

Procesul educativ trebuie să se adreseze tuturor și fiecăruia, să se concentreze pe soluții rapide și adecvate la adaptarea față de diversitatea și unicitatea umană - *educației pentru toți* care devine coerentă dacă se bazează pe *educația incluzivă* și dacă se definește ca:

- educație de calitate;
- eficiență;
- responsabilitate;
- pluridisciplinaritate;
- proces complex;
- strategie de respectare a drepturilor omului;
- evidențiere a valorii individuale umane³.

¹ Vrasmaș Ec. Educația copilului preșcolar. București: Ed. ProHumanitas, 1999, p. 35

² Vrasmaș Ec. Introducere în educația cerințelor speciale. București: Ed. Credis, 2004, p. 67

³ Vrasmaș Tr. Școala și educația pentru toți. București: Ed. Miniped, 2004, p. 35, 37

Atunci când vorbim de educație incluzivă ne referim la programe de educație care să asigure accesul și participarea tuturor copiilor, valorizând diversitatea și acordând importanță fiecărui copil în parte. Nu este suficientă includerea unui copil într-un grup educativ. Este nevoie ca grupul să se schimbe în așa fel încât fiecare copil să fie bine primit - un grup cu *practici educative incluzive*, adică *primește toți copiii și acordă valoare și atenție fiecăruia*, dar educația nu poate fi incluzivă decât dacă cuprinde tot programul, practicile, managementul și acțiunile permanente cu copiii. *Adică toate componentele actului de educație în ansamblul lui.*

O idee de bază în asigurarea educației incluzive este prevederea conform căreia *toți copiii trebuie să învețe împreună*. De aici, *educația incluzivă, pentru toți*, de multe ori pare să fie aceeași cu integrarea copiilor cu cerințe educative speciale. Cele două procese nu sunt identice:

- **Integrarea** educațională descrie eforturile făcute pentru a introduce copilul într-o grupă sau clasă obișnuită, fără a crea condiții special pentru ca acesta să se adapteze;

- **Incluziunea** este o politică și un proces care permite tuturor copiilor să participe la programele educaționale, prin schimbare și adaptarea curriculară, crearea condițiilor special ca copii cu CES să se adapteze procesului instructiv-educativ¹.

Incluziunea presupune acțiuni în favoarea eliminării discriminării și segregării; în cadrul procesului instructiv-educativ este un proces complex, care pune în centru școala și schimbările ei și revendică asigurarea parteneriatului elevi - cadre didactice – manageri -părinți în procesul didactic incluziv.

Pe de altă parte, educația incluzivă a copiilor cu CES reprezintă o nouă provocare pentru cadrele didactice din învățământul preuniversitar deoarece școala trebuie să fie capabilă să realizeze un învățământ diferențiat și să asigure o educație de calitate pentru toți și pentru fiecare. Noile tendințe în dezvoltarea și modernizarea educației impun necesitatea:

- elaborării materialelor-suport pentru asigurarea metodologică a procesului de incluziune școlară a copiilor CES în învățământul general;

- adaptării curriculumului general la potențialul și necesitățile speciale ale copiilor, pentru a evita eșecul școlar al acestora, a-i sprijini în activitatea lor de învățare și a le asigura parcursuri școlare diferențiate și individualizate;

- adaptarea ofertei educaționale la posibilitățile de învățare ale tuturor².

Concluziile unei cercetări, desfășurate în anul 2001 de către MEC și UNICEF arată că în rândul cadrelor didactice, se perpetuează atitudinile și comportamentele stereotipe față de această categorie de copii, respectiv, persistă

¹ Vrasmaș Tr. Învățământul integrat și/sau incluziv. București: Ed. Aramis, 2001, p. 15, 25

² Hadîrcă M., Cazacu T. Adaptări curriculare și evaluarea progresului școlar în contextul educației incluzive. Ghid metodologic. Lumos Foundation. Chișinău, 2012, p. 4.

ideile că ei ar trebui educați în școala specială, că prezența lor va afecta performanțele școlare ale elevilor obișnuiți și va altera climatul clasei.

Este dificil de schimbat mentalitățile, consider O.Moldovan și D.Bălaș-Timar, având în vedere faptul că a existat obișnuința ca elevii cu dizabilități sau cei care nu se adaptau în școlile de masă să fie orientați spre rețeau de școli speciale, care era destul de bine pusă la punct¹.

Din aceste motive, principiul incluziunii aplicat poate determina situații de neadaptare școlară sau de absolvire a învățământului obligatoriu, dar fără a li se asigura elevilor o educație de bază, care să-i ajute în integrarea lor socială și profesională².

Astfel, școlarizarea în învățământul special, pentru anumiți copii/elevi, este cea mai bună opțiune, barierele din sistemul de masă fiind, deocamdată, extrem de dificil de depășit”, consideră I.Horga și M.Jigău³.

În vederea găsirii celei mai bune forme de educație pentru copiii cu dizabilități, a programelor care să-i ajute să le fie stimulat potențialul și să le sprijine dezvoltarea, se pune accent pe identificarea și evaluarea dizabilităților, precum și a cerințelor speciale de educație.

Or, eforturile pentru incluziunea copiilor cu dizabilități în școlile obișnuite în încercarea de a-i primi pe toți elevii, pune accentul pe schimbarea politicii școlare care presupune eliminarea formelor de discriminare în ceea ce privește școlarizarea copiilor cu dizabilități; dobândirea unor valori ca deschidere în fața diferențelor, a toleranței și respectul față de celălalt. Pentru adoptarea acestei politici de incluziune în școlile din R.Moldova este nevoie ca comunitatea să fie pregătită să accepte diversitatea, să existe resurse umane care să lucreze cu copiii cu CES, precum și existența serviciilor adecvate nevoilor lor speciale, cooperarea strânsă cu părinții.

Astfel, rezultatele unui experiment de constatare, realizat de noi în 2014 pe un eșantion de 50 cadre didactice din învățământul gimnazial și liceal, ne oferă o imagine de ansamblu a modului în care la nivel practic este percepută de către cadrele didactice trecerea la educația incluzivă.

Experimentul desfășurat ne-a permis să apreciem cât de pregătiți sunt agenții școlii pentru incluziunea copiilor cu CES și care este climatul în care ne așteptăm să se implementeze principiile educației incluzive.

O primă dimensiune atitudinală se referă la cum privesc cadrele didactice problematica educației copiilor cu CES. Datele experimentale ne indică o atitudine

¹ Moldovan O., Bălaș-Timar D. Psihopedagogia copiilor cu handicap de vedere. Arad: Ed. Universității „Aurel Vlaicu”, 2006, p. 46.

² Manea L. Dizabilitatea ca factor de risc privind accesul la serviciile de educație. În: Calitatea vieții. 2006, nr. 1–2, p. 41–50.

³ Horga I., Jigău M. (coord.). Situația copiilor cu cerințe educative speciale incluși în învățământul de masa. București: Ed. Vanemonde, 2009, p. 34

îngrijorătoare. Astfel aproximativ 74% din respondenți sunt de părere că educația copiilor cu CES se face mai bine în școala specială, peste 51% sunt de părere că școlarizarea lor se face mai bine în clasele speciale din școlile obișnuite în timp ce peste 55% își manifestă dezacordul cu afirmația că educația acestor copii se face mai bine în clasele obișnuite.

Datele obținute ne-au permis să conchidem că:

- cadrele didactice care au avut contact cu copii cu CES în cariera lor didactică sau lucrează în prezent cu astfel de copii sunt mai degrabă favorabili educației incluzive;

- se pare că gradul de cunoaștere a problematici practice a educației incluzive influențează gradul în care cadrele didactice se relaționează și o percep - cum este de așteptat necunoașterea induce frică de necunoscut și sentimente/atitudini de respingere și rezistență.

Datele experimentale ne permit să formulăm cu statut de recomandări următoarele propuneri:

1. dezvoltarea spiritului de echipă, prin îmbunătățirea comunicării, asumarea de responsabilități, împărțirea sarcinilor între specialiști în educația incluzivă;

2. dezvoltarea parteneriatelor cu părinții și atragerea lor pentru a se implica în viața școlii; sensibilizare părinților copiilor obișnuiți față de problemele copiilor cu CES; consilierea părinților copiilor cu CES pentru a-i ajuta să adopte o atitudine realistă față de copii;

3. pregătirea personalului didactic astfel încât să dobândească o atitudine adecvată față de incluziune, să cunoască particularitățile psihice și socioculturale ale copiilor cu nevoi speciale, să mențină un climat de învățare în clasă;

4. existența unui sistem de valorizare a școlilor care să pună accent pe progresele realizate de copii și nu doar pe performanțe.

Principalele provocări pe care le ridică incluziunea educațională a copiilor cu dizabilități sunt generate și de următoarele situații: caracterul interinstituțional al evaluării, lucrul în echipă, colaborarea cu părinții, eterogenitatea colectivelor de elevi din școlile incluzive.

Provocări generate de caracterul interinstituțional al evaluării copiilor cu dizabilități. În lipsa unor protocoale clare de colaborare între instituțiile implicate în evaluarea copiilor cu dizabilități apar o serie de dificultăți. Specialiștii în educația incluzivă consideră că evaluările pe care le primesc din partea altor instituții sunt făcute sumar, cu foarte puține detalii, nu oferă foarte multe informații iar din ele nu reiese tabloul copilului.

Provocări generate de lucrul în echipă. Din interviurile cu cadrele didactice din școlile incluzive a reieșit faptul că întotdeauna au avut elevi cu dificultăți de adaptare școlară, care asimilau greu materia, iar părinții nu acceptau ca ei să frecventeze școala specială. Înainte de introducerea profesorilor de sprijin și a celorlalți specialiști, cu ei lucrau doar cadrele didactice care predau la clase. Munca în echipă implică un schimb permanent de informații, de încredere și respect

reciproc între specialiști, dar ascunde și o „muncă de culise”¹, astfel încât toți specialiștii să înțeleagă nevoile acestor copii și să-și împartă responsabilitățile.

Provocări generate de colaborarea cu părinții. Colaborarea cu părinții implică provocări pentru toți profesioniștii care se confruntă cu rezistența părinților, fie din teama de etichetare, respingere sau orientare a copilului spre școala specială, fie datorită comodității.

Provocări generate de colectivele de elevi. Lucrul cu colectivele de copii cu CES determină cadrele didactice să depună o muncă grea ca volum care presupune consum nervos, îi determină să trăiască sentimentul lipsei de eficiență, în ceea ce privește activitatea lor.

În concluzie: educația incluzivă fiind un fenomen complex, constituie o provocare pentru instituțiile implicate și pentru societatea în ansamblu și are drept consecință nevoia de schimbare atât a mentalităților cât și a politicilor educaționale.

Este recunoscut faptul că, în ultimii ani, s-au făcut progrese simțitoare în ceea ce privește incluziunea elevilor cu dizabilități în școlile de masă însă aceste realizări/încercări rămân a fi insuficiente pentru asigurarea șanselor egale la educație și instruire copiilor cu CES.

¹ Goffman E. Viața cotidiană ca spectacol. București: Ed. Comunicare.ro, 2007, p. 137.